

Предмет довіреності: теорія та проблеми застосування (Продовження. Початок в № 3 за 2006 рік, стор. 15-17)

Ірина ЛИХОЛАТ,
кандидат юридичних наук,
приватний нотаріус

У юридичній літературі вже неодноразово розглядалися питання існування суперечностей між вимогами законів, підзаконних актів, а іноді і здорового глузду, що пов'язані з посвідченням довіреностей.

Так, Цивільний кодекс України передбачає наступне: виходячи із змісту визначення довіреності, викладеного у статті 244 Кодексу, її мета – представництво перед третіми особами, а конкретніше – здійснення правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені тієї сторони, яку вона представляє. Мета довіреності згідно з логікою Цивільного кодексу України – надання можливості представникові вчинити правочин, який довіритель з будь-яких причин не має можливості або бажання вчинити особисто. Довіреність засвідчує волю довірителя перед третіми особами, які беруть участь у вчиненні правочину, про передачу його повноважень на певний час іншим особам – представникам.

З одного боку, все ясно і логічно. Бажася вчинити правочин, користуючись послугами представника, – можна передати повноваження за довіреністю, посвідченою нотаріально. Цивільний кодекс України містить чітке визначення поняття правочину як дії особи, спрямованої на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (стаття 202). Однак у ньому не наводиться визначення "вчинення правочину". Які саме юридичні дії можна віднести до поняття "вчинення", а які – ні, – не зрозуміло.

Отже, проаналізуємо юридичний зміст такої дії, як вчинення правочину. Вчиненню правочину можна надати різне тлумачення. З одного боку, у "вузькому" значенні – це сам факт укладання та підписання правочину. Якщо для правочину передбачена нотаріальна форма – ще й посвідчення його у нотаріуса.

Тоді повноваження щодо представництва обмежується лише однією дією – підписанням замість повіреного тексту договору. Тобто, у цьому випадку представник виконує суто технічну функцію.

Але таке розуміння відносин представництва далеко не завжди узгоджується з вимогами, що диктують практика та здоровий глузд. Неузгодженість полягає в тому, що у більшості випадків довіритель бажає доручити представникові разом із власне підписанням правочину здійснення низки ще й інших дій. Довіритель, як правило, не обмежується передачею повноважень щодо підписання договору, тобто представництва своїх інтересів перед тими особами, які безпосередньо причетні до вчинення правочину. Так, "широке" розуміння поняття "вчинення правочину" передбачає здійснення таких дій як укладання, підписання та нотаріальне посвідчення правочину (якщо за законом або на вимогу

сторін передбачена така форма). Вчиненню правочину передують ще величезна підготовча робота із збирання документів, необхідних для його укладання, погодження істотних умов правочину тощо.

Отже, поняття "вчинення правочину" може мати різне тлумачення, оскільки законодавчо це питання не вирішено.

Більш того, сучасним цивільним законодавством щодо нерухомого майна передбачена, окрім державної реєстрації правочину, ще й державна реєстрація права власності. До того ж реєстрація на ім'я нового власника майна має бути здійснена в усіх органах комунального господарства, телефонному вузлі, водоканалі тощо. Безумовно, що ці дії не можна кваліфікувати як "вчинення правочину", однак, з якої саме юридичної дії починається процес вчинення правочину, а якою закінчується – на сьогодні відкрите питання.

Звернемося до аналізу практики посвідчення довіреностей. Логічно, що довіритель у більшості випадків прагне отримати від представника реалізації всього комплексу дій: з підготовки до укладання та підписання правочину, обговорення та досягнення домовленостей з суттєвих умов правочину, збирання необхідних документів, проведення наступної після вчинення правочину державної реєстрації зміненого цивільного права внаслідок його укладання, проведення належних розрахунків тощо. Все вищезазначене виходить за межі поняття представництва у "вузькому" значенні.

Так, наприклад, під час укладання договору купівлі-продажу цілком логічним є надання права повіреному представляти інтереси довірителя перед нотаріусом, ріелторськими агентствами, страховими компаніями, суб'єктами оціночної діяльності, органами реєстрації права власності на нерухомість, житлово-комунальними органами тощо. При цьому представник наділяється для укладання договору купівлі-продажу правом отримати всі необхідні документи для його підписання: витяг з Реєстру права власності на об'єкти нерухомого майна (довідку-характеристику з органу реєстрації), відповідні довідки з органів комунального господарства (довідки щодо зареєстрованих осіб, довідки щодо стану сплати комунальних платежів, щодо сум заборгованостей тощо), звіти про оцінку майна та інші документи у разі необхідності; подавати відповідні заяви, укладати від імені довірителя договори з ріелторами, страховиками тощо.

Дії щодо попередньої підготовки правочину та/або з реєстрації змінених у результаті правочину цивільних прав не є безпосередньо правочинами. Так як з точки зору Цивільного кодексу розцінити той факт, що нотаріусами України посвідчуються довіреності, в яких довіритель довіряє повіреному вчинити від його імені правочин, але при цьому повіреному задля досягнення цієї мети слід вчинити низку дій, що не можуть бути розцінені як право-

чин? Чи має нотаріус включати їх до тексту довіреності?

Якщо відповідь буде позитивною, ми матимемо неузгодженість з нормами Цивільного кодексу України.

Якщо відповідь буде негативною – порушаться права величезної кількості громадян, які будуть позбавлені можливості з тих або інших причин (стан здоров'я, наявність малолітніх дітей, службова завантаженість, відрадження) вчинити дані дії особисто. Це може призвести до того, що посвідчення довіреності на право підписання правочину у більшості випадків взагалі втратить сенс.

Інша справа, якщо довіритель бажає надати представникові повноважень із зібрання та підготовки належних документів до вчинення певного правочину, а підписати його бажає особисто. З одного боку, ми маємо мету довіреності – "для вчинення правочину", а з іншого боку – підписання договору здійснюється довіритель самостійно. Чи мають такі стосунки оформлюватися за довіреністю або договором про надання послуг?

То як бути із тими юридичними діями, без вчинення яких правочин не може бути укладеним, та які логічно пов'язані із вчиненням повноважень, переданих за довіреністю? Адже без цього довіритель не матиме можливості реалізувати своє право на вчинення правочину за правом представництва.

З'являється ще більше запитань, якщо проаналізувати ті норми Цивільного кодексу України, в яких викладений зміст договору доручення. Звернемося до статті 1000 Цивільного кодексу України, що містить наступну норму: "За договором доручення одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Правочин, вчинений повіреним, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки довірителя". Тобто, згідно з цією нормою, поняття "юридичні дії" та "правочин" отожднюються, що є, безумовно, некоректним з точки зору теорії права, або у першому реченні під "певними юридичними діями" розуміється саме здійснення правочину (однак тоді незрозумілим є те, чому словосполучення "певні юридичні дії" не було замінено на поняття "правочин"?)

Дещо іншу норму містить стаття 1007 Цивільного кодексу України, на що вже неодноразово зверталася увага науковців. Суть норми цієї статті мало відповідна нормі статті 244 Кодексу, адже у ній знову з'являється словосполучення "юридичні дії", а не поняття "правочин": "Довіритель зобов'язаний видати повіреному довіреність на вчинення юридичних дій, передбачених договором доручення". Так, згідно зі статтею 1007 Цивільного кодексу України довіреність видається Довірительом повіреному на вчинення юридичних дій, передбачених договором доручення, за яким одна сторона зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони певні юридичні дії. Виходячи із цього, можна зробити висновки, що Цивільним кодексом України в якості предмета довіреності передбачено як здійснення правочину, так і здійснення інших юридичних дій.

Якими ж нормами керуватись нотаріусу під час посвідчення довіреностей, адже зміст норм статей 244, 1000 та 1007 Цивільного кодексу містять принципові суперечності?

Аби відповісти на це запитання, звернемося до підзаконного акта, що є для нотаріусів у прямому та переносному розумінні Інструкцією до практичної діяльності. Так, Наказ Міністерства юстиції України від 3 березня 2004 року № 20/5 "Про затвердження Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України" дав відповіді на деякі запитання щодо посвідчення довіреностей, чим, певною мірою, гармонізував суперечності між діючим законодавством та потребами практики. Пункт 146 Інструкції містить норму про те, що нотаріус має право посвідчити довіреності від імені фізичної або юридичної особи на ім'я однієї або кількох осіб з чітко визначеними юридичними діями, які належить вчинити представникові. Отже, формулювання предмета довіреності тут звучить так – не на вчинення правочину, а на вчинення певних юридичних дій (!), зокрема, на користування та розпорядження майном. Згідно з цією нормою, що цілком узгоджується з вимогами здорового глузду, нотаріус має право посвідчити довіреність на вчинення певних юридичних дій, а саме – на право користування та розпорядження майном, а не на вчинення правочину.

До того ж представникові довірительом, окрім прав на користування та розпорядження майном, можуть бути надані права на здійснення окремих правочинів щодо цього майна. Так, довіреність, що видається на право розпорядження, містить, як правило, повноваження представника щодо здійснення правочинів, пов'язаних із відчуженням майна (договорів купівлі-продажу, міни, дарування, передачі в іпотеку тощо), оскільки розпорядження – це юридично закріплена можливість власника самостійно вирішувати долю майна шляхом його відчуження іншим особам, зміни стану та призначення (Дзера О.В. Розвиток права власності громадян в Україні. – К.: Вентурі, 1996. – С.11).

Якщо довіреність видається на право користування майном, цілком логічним є надання представникові права укладати наступні договори: оренди та суборенди, страхування, обслуговування тощо, тобто усіх тих правочинів, зміст яких не пов'язаний із зміною правового статусу речі.

Розглянемо з цієї точки зору ще одне спірне питання – стосовно посвідчення довіреностей на користування транспортними засобами. Одразу зауважу, що формулювання мети довіреності, що містить поняття "керування", є, безумовно, некоректним, оскільки довіреність видається на право здійснення певних юридичних дій: передача повноважень щодо здійснення таких фактичних дій повинна бути оформлена договором (про надання послуг, наприклад), оскільки керування є фактичною дією.

З'ясуємо, що з цивільно-правової точки зору представляє собою право користування. Стаття 317 Цивільного кодексу України стверджує, що зміст права власності полягає у належності власнику права володіння, користування та розпорядження своїм майном. Право користування є однією із складових права власності та полягає у юридично закріпленій можливості використання майна. Причому користування може здійснюватися як власником майна, так і уповноваженою ним особою (Дзера О.В. Розвиток права власності громадян в Україні. – К.:

Вентурі, 1996. – С.11). Це формулювання цілком можливо застосувати до користування транспортними засобами.

Виникає запитання: чи можливо посвідчення довіреності на право користування транспортними засобами? З огляду на вимоги статті 244 Цивільного кодексу України – ні. Однак дослідимо докладніше це питання.

Мета довіреності, як вже було зазначено, – представництво перед третіми особами. Так, у довіреності за необхідністю має бути зазначене те коло осіб, перед якими має представляти інтереси довірителя представник. Поняття "треті особи" можна розуміти як у "широкому" значенні – всі органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування, громадські організації, організації, підприємства та установи незалежно від форм власності, фізичної особи; так і "взькому", маючи на увазі конкретно визначені у тексті довіреності органи або конкретний орган. У довіреностях на користування транспортними засобами засвідчується воля довірителя щодо передачі своїх повноважень на користування цим майном та на представництво інтересів перед третіми особами, якими у даному випадку є органи Державної автоінспекції України, митні органи, станції та підприємства технічного обслуговування та ремонту, органи страхування тощо. Причому представникові можуть бути надані повноваження щодо укладання визначених договорів – страхування транспортного засобу, його обслуговування, ремонт тощо.

По суті, довіреність на користування транспортним засобом принципово нічим не відрізняється від довіреності на користування іншими видами майна.

У юридичній літературі нерідко лунає думка про те, що всі дії, пов'язані із використанням транспортного засобу, слід оформлювати як договір. Безумовно, такий порядок є найбільш сприйнятливим з точки зору вимог цивільного законодавства. Однак враховуючи норму статті 1007 Цивільного кодексу України та норми Інструкції, у нотаріуса є усі підстави посвідчувати довіреності на право користування транспортними засобами. Тобто, у випадку укладання договору на користування (керування або управління транспортним засобом) вчиняється двосторонній правочин, що засвідчує волю обох сторін, та відповідно до цього встановлює коло прав та обов'язків. У випадку ж посвідчення довіреності, що є одностороннім правочинном, засвідчується лише воля довірителя на передачу права користування транспортним засобом представникові на визначений строк. Інші ж умови їх домовленості зазначаються в усному договорі доручення між ними.

А, між тим, посвідчення довіреностей на користування є особливо важливим для громадян та юридичних осіб, у порівнянні із довіреностями на користування іншим майном, з причин специфічних особливостей такого виду майна, як транспортний засіб. Так, особі для користування річчю необхідний, як правило, один документ – правовстановлюючий. Однак для користування транспортним засобом ця особа повинна мати спеціальний статус – отримати у встановленому законом порядку водійські права,

зареєструвати транспортний засіб у відповідних органах тощо. Кажучи інакше, для того, щоб надати особі право на користування, наприклад, коштовностями, цілком достатнім (але це не означає, що найбільш вдалим та безпечним!) є укладання усного договору доручення із представником. Але для користування транспортним засобом усного договору доручення, безумовно, не достатньо. Ось у цьому випадку дійсним засвідченням волі довірителя на передачу права на користування транспортним засобом є довіреність.

Таким чином, на мій погляд, посвідчувати довіреності на користування транспортними засобами можливо. Юридичні підстави такі: ст.1007 Цивільного кодексу України, пункт 146 Інструкції про вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, пункт 20 Постанови Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1998 року № 1388 "Про затвердження Правил державної реєстрації та обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів та мотоколясок". Хоча, безумовно, це питання (як і інші щодо посвідчення довіреностей) потребує свого належного врегулювання на законодавчому рівні.

Існує ще один аспект щодо посвідчення довіреностей, на який я б хотіла звернути вашу увагу. Чинним законодавством передбачено посвідчення довіреностей, що видаються у порядку передоручення (стаття 240 Цивільного кодексу України). При цьому наступна довіреність, що видається у порядку передоручення, сама по собі є одностороннім правочинном. Чи це означає, що (якщо у тексті довіреності міститься застереження щодо передоручення) цю довіреність можна вважати виданою на здійснення правочину, що відповідає вимогам статті 244 Цивільного кодексу України незалежно від її основного змісту?

З одного боку, метою довіреності не є укладання правочину щодо наступної передачі повноважень на користування або розпорядження певним видом майна. Але з іншого боку, у тексті довіреності зазначається, що первісний представник має право передати в повному обсязі або частково іншій особі – вторинному представникові – певні повноваження, тобто укласти правочин, яким і є довіреність у порядку передоручення.

Між теоретико-правовою конструкцією стосовно нотаріального посвідчення довіреностей, що запропонована чинним законодавством та потребами практики, існують серйозні розбіжності. Життєві ситуації є безмежними, і нотаріус зобов'язаний максимально ефективно забезпечити здійснення закріплених прав та інтересів громадян і юридичних осіб. Тому важливим є те, аби законодавчий акт містив найбільш універсальні норми, які б можна було застосовувати на практиці. Так, з одного боку, до обов'язків нотаріуса входить захист прав осіб, а з іншого – він має завжди діяти в межах закону. Отже, будемо сподіватися, що найближчим часом більшість проблемних питань буде гармонізована спільними зусиллями законотворців, юристів-практиків та знавців у галузі теорії права. ■